

ΔΙΟΝ: ΙΕΡΟ ΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον βρίσκεται στην περιοχή των ιερών, που εντοπίζεται έξω από τα τείχη, νότια της πόλης, στις ανατολικές υπώρειες του Ολύμπου. Εκτείνεται δυτικά του ιερού της Ίσιδας και του Διός Υψίστου, βόρεια του Ασκληπείου και του ιερού, που σχετίζεται με τον Ολύμπιο Δία. Πρόκειται για ένα από τα αρχαιότερα ιερά της θεάς στον βορειοελλαδικό χώρο με διάρκεια από τους αρχαϊκούς έως τους αυτοκρατορικούς χρόνους (**Φωτ. 1- 2**).

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η πρώτη διευρευνητική τομή στη θέση ξεκίνησε το 1930 από τον Γεώργιο Σωτηριάδη. Η έρευνα αυτή έφερε στο φως ευτελή αρχιτεκτονικά λειψανα, γεγονός που απογοήτευσε τον Σωτηριάδη και δεν συνέχισε την ανασκαφή.

Ωστόσο η συστηματική ανασκαφή του ιερού συνεχίστηκε εκ νέου το 1973 από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, υπό την διεύθυνση του καθηγητή Δημήτριου Παντερμαλή. Σύμφωνα με την ανασκαφέα του χώρου οι τοίχοι του Σωτηριάδη μπορούν να ταυτιστούν με τους ορθοστάτες των δύο ναών που ήταν αφιερωμένοι στην θεά Δήμητρα. Από το 1981 οι ανασκαφές στο χώρο διεξάγονταν υπό την διεύθυνση του καθηγητή Δ. Παντερμαλή και τελούσαν υπό την αιγίδα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Σήμερα υπάγονται στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και ο συγκεκριμένος χώρος ανασκάπτεται υπό την εποπτεία της κ. Σεμέλης Πινγιάτογλου, καθηγήτρια αρχαιολογίας του ΑΠΘ.

ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Το ιερό της Δήμητρας είναι ένα από τα αρχαιότερα ιερά του βορειοελλαδικού χώρου το πιο εκτεταμένο και με την μεγαλύτερη διάρκεια ζωής. Πρέπει να σημειωθεί ότι το ιερό δεν ήταν γνωστό ούτε από τα κείμενα των αρχαίων συγγραφέων ούτε από επιγραφές ούτε από νομίσματα.

Ένα από τα πρωϊμότερα ευρήματα του χώρου είναι ένας μυκηναϊκός δακτυλιόλιθος του 15ου αι. π.Χ. Ακολουθούν τα πρώτα οικοδομήματα, που χρονολογούνται στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. και έχουν τη μορφή μεγάρου. Στο εσωτερικό τους είχαν ξύλινα θρανία, πάνω στα οποία ήταν τοποθετημένα τα αφιερώματα των πιστών, πήλινα ειδώλια, κοσμήματα, λυχνάρια και μικρά αγγεία.

Στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. δύο δωρικοί ναοί εν παραστάσει διαδέχτηκαν τα μεγαρόσχημα κτίσματα και για τις θυσίες κατασκευάστηκαν βωμοί στα ανατολικά. Στο εσωτερικό των ναών βρέθηκαν βάσεις λατρευτικών αγαλμάτων. Μάλιστα στο ένα από αυτά βρέθηκε μαρμάρινο κεφάλι Δήμητρας, έργο, που χρονολογείται στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. Η λατρεία της θεάς επιβεβαιώθηκε κυρίως χάρη σε μια αναθηματική επιγραφή, που εντοπίστηκε σε ένα όστρακο ερυθρόμορφου σκύφου του 4ου αι. π.Χ. χαραγμένη στην οριζόντια μελανή ταινία, στη βάση: ΥΧΑ ΔΗΜΗΤΡΙ, ενώ τα είδη των αναθημάτων είναι χαρακτηριστικά για τη λατρεία της Δήμητρας. Το κατεξοχήν χαρακτηριστικό στοιχείο της λατρείας της Δήμητρας στο Δίον είναι ο δυαδισμός, καθώς σε όλες τις φάσεις της ζωής του ιερού υπήρχαν δυο εντελώς όμοιοι ναοί. Σύμφωνα με την ανασκαφέα του χώρου, κ. Σεμέλη Πινγιάτογλου, καθηγήτρια κλασικής αρχαιολογίας ΑΠΘ αυτός ο κτιριακός δυαδισμός αντικατοπτρίζει μια δυάδα θεοτήτων, που αντιστοιχεί στη Δήμητρα και την Κόρη.

Σε κοντινή απόσταση από τους κεντρικούς ναούς υπήρχαν πολλοί μικροί μονοθάλαμοι οίκοι λατρείας των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων. Η κάτοψή τους

είναι τυπική: έχουν θυραίο άνοιγμα προς την ανατολή, θεμελίωση για λίθινη ιερή τράπεζα στο μέσο και θεμελίωση για το λατρευτικό άγαλμα πίσω από την τράπεζα. Στην ανασκαφή βρέθηκαν και τραπεζοφόρα και πλάκες τραπεζών. Πιθανότατα από κάποιον τέτοιο οίκο προέρχεται μια πλάκα που βρέθηκε ξαναχρησιμοποιημένη σε όψιμο τάφο, η οποία στη στενή πλευρά φέρει επιγραφή που αναφέρει τη Μενεκρίτη, ιέρεια της Βαυβούς. Ταυτόχρονα επιγραφές και άλλα ευρήματα έδωσαν στοιχεία για τη συνλατρεία και άλλων θεοτήτων, όπως της Υπολυμπιδίας Αφροδίτης και της Κουροτρόφου. Η παρουσία της Αφροδίτης στο χώρο δεν ξαφνιάζει, αφού πρόκειται για ιερό γονιμότητας και ευφορίας. Η ύπαρξη λατρείας Αφροδίτης ενισχύεται και από άλλο ένα εύρημα: έναν βωμό που φέρει επιγραφή επί της οποίας χαράσσεται όνομα ιέρειας της Αφροδίτης.

Επίσης δίπλα στο ναό της Δήμητρας μέσα σε ένα κτιστό περίβολο υπήρχε ένα πηγάδι σύγχρονο με το ναό, ενώ σε χαμηλότερο επίπεδο εντοπίστηκαν άλλα δυο πηγάδια με πήλινα τοιχώματα. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς πιθανώς να πρόκειται για μια τοπική επανάληψη του Καλλίχορου φρεάτος, της ιερής πηγής της Ελευσίνας.

Τέλος, απο το ιερό της Δήμητρας προέρχεται κορμός αγάλματος που ταυτίζεται με την Μούσα Τερψιχόρη (**Φωτ. 3**). Το γλυπτό αυτό είναι δημιουργία των ελληνιστικών χρόνων και αποτελεί την πρώτη μαρτυρία για τη λατρεία των Πιερίδων Μουσών στο Δίον.

ΣΥΝΟΨΗ

Το τέμενος της Δήμητρας στο Δίον είναι το παλαιότερο μακεδονικό που γνωρίζουμε έως τώρα. Τα ευρήματα του μας επιτρέπουν να ανασυγκροτήσουμε την εικόνα της λατρείας της θεάς ήδη στο τέλος της αρχαϊκής περιόδου. Με βεβαιότητα μπορεί να ειπωθεί ότι τα κτίσματα και τα αναθήματα αυτού του θεσμοφορίου έχουν όλα τα χαρακτηριστικά παρομοίων ιερών στις υπόλοιπες περιοχές. Η ζωή αυτού του ιερού ήταν συνεχής ως τις αρχές τουλάχιστον του 4^{ου} αι. μ.Χ., όπως συνάγεται χάρη στα οψιμότερα νομίσματα που βρέθηκαν στο στρώμα καταστροφής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρχαιολογική Έρευνα και ιστορική τοπογραφία

- Δ. Παντερμαλής, Λατρείες και ιερά του Δίου Πιερίας, σε: *Αρχαία Μακεδονία II, Ανακοινώσεις κατά το δεύτερο διεθνές συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 19 – 24 Αυγούστου 1973*, (Θεσσαλονίκη 1977), 331 – 342.
- Δ. Παντερμαλής, Το ιερό της Δήμητρας, *Αρχαιολογία* 33, 1989, 14–17.
- Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου 1990, *Εγνατία* 2, 1990, 375 – 379.
- Δ. Παντερμαλής, Η ανασκαφή του Δίου, *ΑΕΜΘ* 4, 1990 (1993), 187–194.
- Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον: Ανασκαφή 1990, *ΑΕΜΘ* 4, 1990 (1993), 205–215.
- Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΑΕΜΘ* 5, 1991 (1994), 137 – 144.
- Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον: Ανασκαφή 1991, *ΑΕΜΘ* 5, 1991 (1994), 145–156.
- Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον: Ανασκαφή 1992, *ΑΕΜΘ* 6, 1992 (1995), 223–233.
- Δ. Παντερμαλής, Η ανασκαφή του Δίου κατά το 1993 και η χάλκινη διόπτρα, *ΑΕΜΘ* 7, 1993 (1997), 195 – 199.

- Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή του Δίου κατά το 1994 και το ανάγλυφο της νάβλας, *AEMΘ* 8, 1994 (1998), 131 – 136.
- Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου 1995, *AEMΘ* 9, 1995 (1998), 167 – 172.
- Δ. Παντερμαλής, Δίον 1997. Ο επιστάτης, οι πελειγάνες και οι λοιποί πολίτες, *AEMΘ* 11, 1997 (1999), 233 – 240.
- Δ. Παντερμαλής, *Δίον. Η Ανακάλυψη*, Αθήνα 1999, 60 – 73.
- Σ. Πινγιάτογλου, Η λατρεία της θεάς Δήμητρας στην αρχαία Μακεδονία, σε: *Αρχαία Μακεδονία VI, Ανακοινώσεις κατά το έκτο διεθνές συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 15 – 19 Οκτωβρίου 1996* (Θεσσαλονίκη 1999), 911–919.
- Δ. Παντερμαλής, Δίον. Η δεκαετία των ανασκαφών 1987 – 1997, *AEMΘ* 10 Α, 1996 (1997), 205 – 214.
- Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον, *AEMΘ* 10Α, 1996 (1997), 225 – 233.
- Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον. Ανασκαφή 1998 – 2001, *AEMΘ* 15, 2001 (2003), 205 – 215.
- Δ. Παντερμαλής, Δίον 2002. Η αγορά και άλλα, *AEMΘ* 16, 2002 (2004), 417 – 426.
- Δ. Παντερμαλής, Ζεύς ύψιστος και άλλα, *AEMΘ* 17, 2003 (2005), 417 – 424.
- Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον. Ανασκαφή 2002 – 2003, *AEMΘ* 17, 2003 (2005), 425 – 434.
- Σ. Πινγιάτογλου, Δίον. Το ιερό της Δήμητρος. Οι λύχνοι, *Εγνατία* 8, 2004 (2005), 57 – 170.
- Σ. Πινγιάτογλου, Δίον. Το Ιερό της Δήμητρος. Οι λύχνοι, (Θεσσαλονίκη 2005).
- Σ. Πινγιάτογλου, Τα ιερά της Δήμητρος και του Ασκληπιού: οι ανασκαφές των τελευταίων είκοσι χρόνων, σε: *20 χρόνια AEMΘ. Επετειακός Τόμος* (Θεσσαλονίκη 2009), 285 – 294.
- Σ. Πινγιάτογλου, Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον, σε: *Ιερά και Λατρείες της Δήμητρας στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Αρχαιολογίας*, Βόλος 2010, 201 – 224.
- S. Pingiatoglou, Cults of Female Deities at Dion, *Kernos* 23, 2010, 179 – 192.
- S. A. Paspalas, Classical Art, σε: R.J. Lane Fox, ed., *Brill's Companion to Ancient Macedonia. Studies in the Archaeology and History of Macedon, 650 BC – 300 AD*, (Leiden – Boston 2011), 182.
- Σ. Πινγιάτογλου, Μια νέα αναθηματική επιγραφή απο το Δίον, σε: *νάματα. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Δημήτριο Παντερμαλή*, (Θεσσαλονίκη 2011), 197 – 206.

Έρευνες Αρχαιολογικής Εταιρείας

- Γ. Σωτηριάδης, Ανασκαφή Δίου Μακεδονίας, *ΠΑΕ* 1928, 59 – 95.
- Γ. Σωτηριάδης, Ανασκαφή Δίου Μακεδονίας, *ΠΑΕ* 1931, 46, εικ. 3.
- Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1981 Α (1983), 62–66.
- Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1982 (1984), 66–68.
- Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1983 Α (1986), 55 – 57.
- Δ. Παντερμαλής, Ανασκαφή Δίου, *ΠΑΕ* 1984 Α (1988), 71–74.

Εργον 1981, 28.

Εργον 1982, 23.
Εργον 1983, 32.
Εργον 1984, 36.
Εργον 1985, 24.
Εργον 1987, 63.
Εργον 1988, 68.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

Φωτ. 1: *ΠΑΕ* 1931, 46–47, εικ. 3 & 4 (Τοίχοι οικημάτων προρρωμαϊκών χρόνων).

Φωτ. 2: *ΠΑΕ* 1982 (1984), 66, πίν. 49α & *Εργον* 1982, εικ. 36 (Το Ιερό της Δήμητρας)

Φωτ. 3: *ΠΑΕ* 1982 (1984), 66, πίν. 49β & *Εργον* 1982, εικ. 37 (Άγαλμα Τερψιχόρης)

Ευαγγελία Γεωργίου